

УДК [94(477)''18'':37.016](075.3)
В 58

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 31.05.2018 № 551)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Власов В. С.

В 58 Історія України (рівень стандарту) : підручник для
10 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов,
С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2018. – 256 с.
ISBN 978-966-178-947-9

УДК [94(477)''18'':37.016](075.3)

ISBN 978-966-178-947-9

© Власов В. С.,
Кульчицький С. В., 2018
© «Літера ЛТД», 2018

Зміст

ВСТУП. Основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку	5
Розділ 1. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	
§ 1. Україна напередодні Першої світової війни. Початок воєнних дій на території України	9
§ 2. Україна в роки Першої світової війни	16
§ 3. Українські січові стрільці – перше в новітній історії національне військо. Практичне заняття № 1	24
§ 4. Зміни в повсякденному житті під впливом Першої світової війни. Практичне заняття № 2	28
Розділ 2. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ	
§ 5. Початок Української революції	34
§ 6. «Однині самі будемо творити своє життя»: проголошення автономії України	40
§ 7. Центральна Рада і Тимчасовий уряд: від протистояння до компромісу	46
§ 8. Утворення Української Народної Республіки. Протистояння національно-патріотичних сил і більшовиків	52
§ 9. Проголошення незалежності УНР. Брест-Литовський мирний договір	58
§ 10. Брестський мирний договір: Політичні наслідки та реакція суспільства. Практичне заняття № 3.	66
Розділ 3. РОЗГОРТАННЯ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ	
§ 11. Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського	70
§ 12. Директорія УНР: у вогні війни та політичного протиборства.	78
§ 13. Західноукраїнська Народна Республіка	86
§ 14. 1919 рік: встановлення УСРР та окупація України білогвардійцями	94
§ 15. Реставрація УСРР. Радянсько-польська війна. Розгром військ Петра Врангеля	102
§ 16. Портрет Симона Петлюри на тлі епохи. Практичне заняття № 4.	110
§ 17. Культурно-освітнє життя	114

Розділ 4. УТВЕРДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

§ 18. Внутрішнє і міжнародне становище радянської України на початку 1920-х рр. Утворення Радянського Союзу	121
§ 19. Упровадження нової економічної політики. Кампанія українізації в УСРР	129
§ 20. Форсована індустріалізація радянської України	136
§ 21. Суцільна колективізація сільського господарства в радянській Україні. Голодомор 1932–1933 рр.	143
§ 22. Історичні документи про витоки, причини та наслідки Голодомору. Практичне заняття № 5	150
§ 23. Масові репресії в радянській Україні	155
§ 24. Ідеологізація суспільного життя та репресії у радянській Україні. Практичне заняття № 6	163
§ 25–26. Освіта, наука, література та мистецтво в радянській Україні.	168
§ 27. Повсякденне життя українців. Практичне заняття № 7.	176

Розділ 5. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

§ 28. Українські землі у складі Польщі	181
§ 29. Українські землі у складі Чехословаччини та Румунії	190

Розділ 6. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

§ 30. Початок Другої світової війни. Німецько-радянські договори 1939 р.	197
§ 31. Початок радянсько-німецької війни. Окупація України військами Німеччини та її союзників	208
§ 32. Окупаційний режим в Україні	218
§ 33. Розгортання руху Опору в Україні	227
§ 34. Вигнання з України нацистських окупантів.	237
§ 35. Завершення Другої світової війни. Ціна перемоги.	246

ВСТУП

Основні тенденції соціально-економічного, політичного та культурного розвитку

Україна і світ на порозі 20 ст.

19 ст. характеризувалось істотним прискоренням економічного розвитку провідних країн Західної Європи завдяки витісненню мануфактурного виробництва фабрично-заводським. За політичним ладом ці країни були або республіками, або конституційними монархіями, тож їхнє населення мало колективний суверенітет. Демократичні принципи, покладені в основу суспільно-політичного життя, забезпечували прискорений соціально-економічний і культурний прогрес. Вагомі переваги у розвитку, які забезпечили насамперед військову могутність, дали змогу цим країнам разом із Північноамериканськими Сполученими Штатами перетворити майже весь інший світ на свої колонії та напівколонії.

Міждержавні суперечності, підсилювані боротьбою за колонії та залежні території, які давали метрополіям неабиякі додаткові ресурси, зумовили появу в самій Європі воєнно-політичних блоків, які протистояли одне одному. На правах другорядних членів цих блоків виступили дві імперії Центрально-Східної Європи – Австро-Угорська і Російська. Саме в їх складі перебували українські землі.

Скасування кріпосного права (1861) в Російській імперії зумовило швидке економічне зростання, передусім завдяки капіталам, запозичуваним із країн Західної Європи. Однак за політичним устроєм країна залишалася середньовічною монархією із самодержавним способом правління. Завдяки невичерпним людським та природним ресурсам царська Росія зберігала статус великої держави, але залишалася другорядним учасником коаліції, до якої входили Великобританія і Франція. Ці країни спромоглися подолати власні імперіалістичні суперечності й об'єдналися в Антанту, щоб протистояти Центральним державам – Німеччині та Австро-Угорщині.

20 століття у світовій історії

Для українців у складі Росії та Австро-Угорщини протистояння цих країн обернулося трагедією. Коли спалахнула Перша світова війна, вони були мобілізовані до царської й цісарської армій, щоб воювати одне проти одного й гинути не за свої, а за імперіалістичні інтереси.

Український народ не мав політичної перспективи у разі поразки або перемоги як однієї, так і іншої протиборчої сторони. Перемога Антанти забезпечувала Росії анексію західноукраїнських земель. Натомість перемога Центральних держав давала можливість Австро-Угорщині претендувати на Правобережну Україну. Однак результат світової війни виявився неочікуваним для деяких її учасників. Знекровлена війною економіка, соціальна криза і визвольний рух пригноблених націй спричинили розпад Російської та Австро-Угорської імперій.

Унаслідок їх розпаду в кінці Першої світової війни на карті світу з'явилися **Українська Народна Республіка (1917)** та **Західноукраїнська Народна Республіка (1918)**, які проголосили утворення єдиної соборної України (1919). Однак визвольні змагання українського народу зазнали поразки, і українські землі поділили між собою чотири держави, які утворилися на уламках імперій: Росія, Польща, Румунія і Чехословаччина.

Два десятиліття між Першою і Другою світовими війнами в поглинутій Росією основній частині України будувався радянський комуносоціалізм. Й. Сталін не зупинився навіть перед **геноцидом**, щоб зламати опір українського народу насаджуванню протиприродних відносин між суспільством і державою. Здійснюючи денационалізацію на українських землях за межами радянської України на північному та південному сході на території Росії, тобто позбавляючи місцевих українців національної ідентичності, радянське керівництво одночасно приєднувало до неї західноукраїнські землі, відібрані у сусідніх держав. Отже, одним із наслідків територіальних змін, спричинених Другою світовою війною, була поява соборної України.

Під час Другої світової війни відбувся перехід найрозвинутіших країн Заходу від індустріального до постіндустріального суспільства. Радянський Союз перетворився на наддержаву і почав насаджувати комуністичні порядки в інших країнах, прагнучи світової гегемонії, але наразився на спротив спочатку з боку Югославії, а потім – червоного Китаю. Розв'язана СРСР холодна війна з країнами Заходу була приречена на провал унаслідок неефективності планово-директивної економіки й соціального устрою, заснованого на диктатурі.

Періодизація історії України в 20 - на початку 21 ст.

10 клас

Україна в Першій світовій війні 1914–1917 рр.

Утворення Української Народної Республіки 1917 р.

Україна в боротьбі за незалежність 1918–1920 рр.

Утвердження радянського ладу в Україні 1921–1938 рр.

Західноукраїнські землі у міжвоєнний період 1921–1938 рр.

Україна в Другій світовій війні 1939–1945 рр.

Якщо в першій половині 20 ст. зазнали краху імперії традиційного типу, то в другій – зникли колоніальні імперії. Поразка СРСР у холодній війні зумовила розпад багатонаціональної імперії, реставрованої більшовиками на нових засадах, по периметру кордонів союзних республік.

Україна на початку 21 ст.

У 21 ст. у світі триває науково-технічна революція, яка набуває різноманітних форм. Зокрема, інформаційна революція, яка почалася у 50-ті роки 20 ст. з широкого використання засобів цифрової обчислювальної техніки, зробила можливою появу Інтернету та соціальних мереж у ньому, що істотно посилило вплив громадянського суспільства на всі сфери життя держави.

Провал «революції згори», яку Москва намагалася здійснити у формі «перебудови», і спричинений нею розпад Радянського Союзу забезпечили Україні справжню державність, включно з поверненням її народу колективного суверенітету. Проте реальне звільнення від радянських форм життя розтягнулося на цілі десятиліття. Сучасна Україна зупинилася на порозі тієї Європи, яка не зазнала деформуючого впливу радянізації. Євромайдан і Революція гідності стали точкою неповернення у «світле минуле» і гарантією входження українського народу в коло європейських народів.

11 клас

Повоєнний період в історії України
1946–1955 рр.

Україна в умовах десталінізації
1956–1964 рр.

Україна в добу «застою»
1965–1984 рр.

Україна на шляху до незалежності
1985–1991 рр.

Формування олігархічної України
1992–1999 рр.

Україна на порозі об'єднаної Європи
2000–2018 рр.

Як працювати з підручником

Основні історичні відомості викладено в пунктах параграфів – навчальних текстах, джерелах (уривках з документів, свідченнях очевидців, спогадах сучасників, матеріалах тогочасної преси, оцінках істориків тощо). Джерелами історичної інформації є також ілюстрації – переважно фотодокументи, плакати та карикатури, доповнені уривками з текстових джерел, а також карти.

Змістові компоненти параграфа супроводжуються запитаннями та завданнями, позначеними піктограмами – *працюйте самостійно*; – *працюйте в парах*; – *працюйте в групах*.

Завдання, які радимо виконувати в парах, спонукають до розмірковування, навчають порівнювати, аналізувати, робити висновки. У тих завданнях, які запропоновано виконувати в групах, здебільшого передбачено пошук відповіді на дискусійні запитання. Обговорення цих питань привчатиме прислухатися до думки інших, поважати її, бути толерантними до тих, хто не поділяє ваших поглядів. Дискусійні запитання – це ще й можливість спроектувати минуле в майбутнє, порівняти різні підходи, протилежні оцінки, що притаманне історії як науці.

З найяскравішими постатями вітчизняної історії вас знайомитиме рубрика «Особистість».

Працюючи над текстом підручника, звертайте увагу на тлумачення нових для вас слів і термінів, які подані на берегах книжки. Ці слова треба вміти пояснювати та вживати їх під час відповіді.

Є в підручнику й практичні заняття. Вони містять першоджерела, які ви опрацьовуватимете самостійно, вдосконалюючи вміння та навички.

Перевірити, чи добре засвоєно матеріал параграфа, вам допоможуть запитання та завдання рубрики «**Перевірте, чого навчилися**». А підсумкові завдання з теми (рубрику «**Перевірте, чого навчилися з теми**») ви знайдете за QR-кодом.

У цій рубриці пропонуємо завдання, що можуть бути використані як на уроках узагальнення, так і під час тематичної контрольної роботи. Ви матимете нагоду повправлятися в розв'язуванні завдань усіх типів, які використовують укладачі тестів Українського центру оцінювання якості освіти для перевірки історичної компетентності абітурієнтів. Пропоновані завдання можна роздрукувати, щоб виконати в письмовій формі, адже підготовлено їх у вигляді тестового зошита.

Цікавого вам навчання!

Розділ 1

Україна в роки Першої світової війни

§ 1 Україна напередодні Першої світової війни. Початок воєнних дій на території України

Перша світова війна, у вир якої було втягнуто 38 держав із населенням понад 1,5 млрд осіб, тобто 75 % населення земної кулі, тривала **із серпня 1914 р. до листопада 1918 р.** У ній загинуло понад 10 млн осіб. Кожна країна, що ухвалила рішення про участь у цій війні (крім Сербії, Бельгії та Люксембургу, на яких напали), обстоювала власні інтереси. У великих держав основні цілі збіглися: переділити вже поділений світ, перерозподілити колонії, завоювати нові ринки збуту й джерела сировини.

Під час війни в березні (лютому за старим стилем) 1917 р. у Росії була повалена монархія, а в листопаді (жовтні) відбувся більшовицький переворот. Була підірвана військова та економічна могутність Німеччини. Розпалася Австро-Угорщина, на уламках якої утворилися національні держави.

Для України війна стала справжнім лихом, адже Австро-Угорська та Російська імперії воювали одна проти одної. Українці опинилися по різні боки барикад, у ворожих арміях. Українці-галичани й українці-наддніпрянці десятками тисяч гинули за чужі інтереси, оскільки не мали власної держави.

ЗАУВАЖТЕ

У Росії станом на 1917 р. із 15,5 млн мобілізованих на війну осіб до 4,5 млн були українцями. В австро-угорську армію мобілізували майже 300 тис. українців.

2 серпня 1914 р. Створення у Львові за участю представників українських політичних партій Галичини Головної української ради

4 серпня 1914 р. Створення у Львові Союзу визволення України (СВУ)

5 травня 1915 р. Створення Загальної української ради (Відень)

1914

1915

1 серпня (19 липня) 1914 р. Оголошення Німеччиною війни Росії. Початок Першої світової війни

Серпень – вересень 1914 р. Початок формування легіону Українських січових стрільців

Антанта – блок європейських держав (Велика Британія, Франція, Російська імперія), який сформувався для боротьби проти Троїстого союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія). Італія вступила у війну на боці Антанти.

Четверний союз – військово-політичний блок Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії й Османської імперії – протистояв країнам Антанти в Першій світовій війні. З огляду на географічне розташування Німеччини та Австро-Угорщини в Європі супротивників Антанти називали також **Центральними державами**.

28 червня 1914 р. в столиці Боснії Сараєво член сербського таємного товариства убив Франца Фердинанда – спадкоємця австро-угорського престолу.

28 липня Австро-Угорщина вдерлася у Сербію, після чого негайно почалася загальна мобілізація в Російській імперії. 1 серпня (19 липня за старим стилем) Німеччина оголосила війну Росії, а через добу – і Франції.

1. Якою бачили долю України країни Антанти та Центральні держави напередодні Першої світової війни

Кожен з учасників війни у разі перемоги волів поділити завойовані землі, зокрема українські, на власний розсуд. Україна була об'єктом загарбницьких планів як **Антанти**, так і **Центральних держав**.

Анексія (від лат. *annexio* – приєднання) – насильницьке приєднання, загарбання однією державою території іншої держави.

Владні кола Німеччини прагнули панування в Європі. Завдавши воєнної поразки Франції та Росії, кайзер і його оточення планували **анексувати** величезні шматки їхньої території з метою створення Великої Німеччини. Крім того, до Німеччини мала перейти колоніальна імперія Франції. Російську імперію вони теж хотіли розчленувати й утворити низку країн, цілком залежних від Великої Німеччини. У цих розра-

хунках фігурувала й Україна. Коли розпочалася Перша світова війна, один із найбагатших німецьких капіталістів, «сталевий король» Август Тіссен, заявив, що в Україні під повну владу німецьких монополій насамперед мають перейти *«Донецький басейн з Одесою, Кримом та Приазов'ям»*.

Австрійські політики мали певні плани щодо територіальних прирощень, зокрема українськими землями Російської імперії, на які не претендувала Німеччина. Йшлося насамперед про Волинську й Подільську губернії, тобто регіони, що у 18 ст. були частиною території Речі Посполитої.

Представники російського політикуму претендували на всі українські землі у складі Австро-Угорщини. Вони вважали Східну Галичину, Закарпаття й Північну Буковину *«исконно русскими территориями»*.

Австрія і Росія наввипередки схилили Румунію вступити у війну. За це австрійці обіцяли їй Бессарабію включно з населеним українцями Хотинським повітом. Росія від імені Антанти обіцяла набагато більше, зокрема окремі території Австро-Угорщини. Російські дипломати упродовж двох років з'ясовували з Бухарестом, де має пролягати межа між румунською та російською частинами Буковини – по річці Серет чи по річці Прут. Румуни виявилися наполегливіши-

ми, і Північна Буковина набула в погоджених дипломатичних документах звичних тепер обрисів.

Складіть таблицю «Територіальні претензії щодо України країн Антанти та Центральних держав напередодні Першої світової війни».

Країна	Території, на які вона мала претензії

2. Яким було ставлення до війни у населення й тогочасних політичних сил підросійської України

У перші дні після проголошення війни політичні партії та громадські організації розгорнули по всій Росії пропагандистську кампанію на підтримку воєнних дій уряду. Навколо гасла «За віру, царя і батьківщину!» згуртувалися всі верстви суспільства. Повсюдно звучали заклики захистити «братів-слов'ян» від «пруських варварів». Війну з Центральними державами називали «Великою війною», «Вітчизняною війною». Столиця імперії Санкт-Петербург була перейменована на Петроград. Власність німецьких і австрійських підданих **націоналізували**. Багатомільйонне німецьке населення, декілька поколінь якого проживало в імперії (зокрема в українських губерніях) на правах російських підданих, зазнало переслідувань і дискримінації. Найвпливовіші політичні партії, що були представлені у Державній думі, відкинули опозиційність і підтримали уряд.

Діячі українського національного руху на початку війни демонстрували лояльність до Росії й закликали підтримати воєнні зусилля царського уряду. Газета «Рада» Товариства українських поступовців (ТУП) агітувала українців стати на захист російської держави. Лідери ТУП – ліберали Д. Дорошенко, А. Вязлов, А. Ніковський – увійшли до Союзу земств і міст Південно-Західного фронту; відкрили й утримували своїм коштом приватні лазарети для поранених вояків і в Україні, і в Росії. Не лише ТУП, а й «Спілка», УСДРП стояли на позиціях підтримки Росії. Лідер УСДРП С. Петлюра в часописі «Украинская жизнь» 30 липня 1914 р. опублікував статтю «Війна і українці», у якій закликав українців виконати «свій обов'язок громадян Росії». Водночас частина соціал-демократів, очолювана В. Винниченком, обстоювала антивоєнні позиції під гаслами «*Геть війну!*», «*Хай живе автономія України!*». Трохи згодом рада ТУП прийняла ухвалу, у якій закликала українців дотримуватися позиції нейтралітету.

СЛОВНИК

Націоналізація (від лат. *natio* – народ) – перехід приватної власності у власність держави шляхом викупу або конфіскації. Об'єктами можуть бути земля, промислові підприємства, банки, транспорт, зв'язок тощо.

Сформулюйте кілька тверджень, що доводили б скрутність становища українства в умовах війни. Які з тверджень видаються вам найпереконливішими?

3. Коли і як постала Головна українська рада, якою була мета її створення

1 серпня 1914 р. у Львові зустрілися керівники найвпливовіших українських партій Галичини – націонал-демократ Кость Левицький, радикал Михайло Павлик і соціал-демократ Микола Ганкевич.

Очільники трьох партій перебороли свої розбіжності й утворили координаційний центр – **Головну українську раду (ГУР)**. Головою Ради став **Кость Левицький**, його заступниками – М. Ганкевич і М. Павлик. Рада мала обстоювати інтереси українців у Австро-Угорщині.

Націонал-демократи та соціал-демократи були вкрай незадоволені тим, що імператор і його оточення підтримували в Галичині поляків, а не українців. Однак ліберальна національна політика Австро-Угорщини давала надію, що згодом українці одержать якісь державні права. Тому, коли треба було політично визначитися, українські партії Східної Галичини заявили про безумовну та повну підтримку Центральних держав у їхньому збройному конфлікті з Росією та її союзниками.

3 серпня ГУР опублікувала маніфест. Було зрозуміло, що війна відкриває якісь перспективи для набуття державності.

→ Кость Левицький (1859–1941)

Один із засновників та лідерів УНДП, згодом голова партії. У 1907–1918 рр. – посол (депутат) Державної ради Австро-Угорської імперії, 1908–1914 рр. – депутат Галицького крайового сейму. З 1910 р. – голова українського парламентського клубу (фракції) цих інституцій.

» Прочитавши фрагмент документа, з'ясуйте, на кого керівники українських партій покладали провину за розв'язання війни. » Яку перспективу для галицьких українців вбачали партійні керманічі у разі перемоги Російської імперії? » Як члени ГУР характеризували становище українців-наддніпрянців? Як пропонувала діяти ГУР з огляду на обставини, що склалися?

ДОКУМЕНТ
1

Кость Левицький в «Історії політичної думки галицьких українців» наводить текст маніфесту Головної української ради від 3 серпня 1914 р.: «Ми не є прихильники війни, ми разом з цілим культурним світом уважаємо мир найціннішим добром людськості.

І коли не можемо війни відвернути, то мусимо старатися, щоб ті жертви, яких вона від нас вимагає, не пішли марно, щоби кров батьків принесла добро дітям... Війни хоче цар російський, самодержавний володар імперії, яка є історичним ворогом України. Царська імперія протягом трьох століть веде політику, яка має за ціль відібрати поневоленій Україні національну душу й зробити український народ частиною російського народу. Царський уряд відібрав українському народові його найсвятіше право – право рідної мови. У царській Росії нинішнього дня найбільше поневолений – український народ... Перемога Росії мала би принести українському народові Австро-Угорської монархії те саме ярмо, у яким стогне 30 мільйонів українського народу в Російській імперії.

...Теперішня хвиля кличе український народ стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, у якій українське національне життя знайшло свободу розвитку. Перемога австро-угорської монархії буде нашою перемогою. І що більшою буде поразка Росії, то швидше виб'є година визволення України... Тільки той народ має права, що вміє їх здобути. Тільки

той народ має історію, що вмiє її творити рiшучими дiлами... Нехай на руїнах царської iмперiї зiйде сонце вiльної України!»

6 серпня ГУР закликала тих, хто не пiдлягав мобiлiзацiї, добровiльно вступати до лав легiону **Українських сiчових стрiльцiв (УСС)**. Рада об'єднала управління всiма стрiлецькими й сiчовими організаціями в єдину **Українську бойову управу**, яка мала опікуватися створенням національних бойових пiдроздiлiв. Йшлося не про національні пiдроздiли iмператорської армiї, а про українське формування, що полiтично мало пiдкорятися Головній українській радi. Командиром (командантом) легiону УСС за згодою ГУР призначили **Михайла Галущинського**.

→ Українська бойова управа. 1915 р.

Українська бойова управа – комітет для організації та поповнення легіону УСС. Заснована у Львові 3 серпня 1914 р. з делегатів Головної української ради, Українського сiчового союзу й товариства «Сокіл». Голова – *Кирило Трильовський*.

Для розширення впливу ГУР на українські землі в межах кордонів Російської імперії та представництва загальноукраїнських інтересів її було реорганізовано на **Загальну українську раду (ЗУР)**. На установчому засіданні ЗУР, яке відбулося 5 травня 1915 р. у Відні, обрали склад Президії, члени якої представляли Галичину, Буковину та Наддніпрянську Україну. Головою, як і попередньої організації – ГУР, став К. Левицький. *Своїм завданням ЗУР проголосила боротьбу за побудову самостійної української держави на українських землях, що входили до Російської імперії, та запровадження територіально-національної автономії – коронного краю на українських землях Галичини та Буковини у складі Австро-Угорщини.* До ЗУР входили 34 делегати від різних партій Галичини й Буковини, а також представники Союзу визволення України.

→ Михайло Галущинський (1878–1931)

Перший командант легіону Українських сiчових стрiльцiв, згодом – військовий секретар УСС. 1909–1914 рр. – директор Рогатинської приватної гімназії, один з організаторів гімназійного руху в Галичині. У 1923–1931 рр. – очільник товариства «Просвіта».

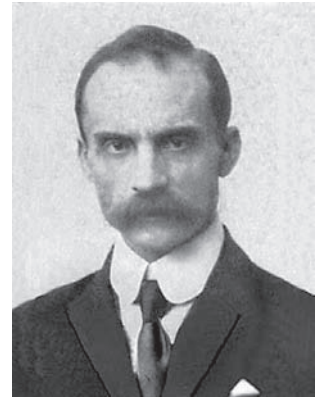
← Наступник австрійського престолу Карл Габсбург оглядає сотню січових стрільців Р. Дудинського. Гнильче, 1915 р.

Карл I Габсбург (1887–1922) – останній імператор Австрії і король Угорщини (1916–1918).

4. Коли й ким було створено Союз визволення України

У перші дні війни емігранти з Наддніпрянської України у Львові створили позапартійну політичну організацію. Це були **Андрій Жук**, Дмитро Донцов, Володимир Дорошенко, Микола Залізняк, Мар'ян Меленевський і Олександр Скоропис-Йолтуховський. Назвали її **Союзом визволення України (СВУ)**. Члени СВУ прагнули використати війну австро-німецького блоку проти Росії для завоювання самостійності України.

СВУ розгорнув активну роботу серед сотень тисяч військовополонених у таборах Австро-Угорщини й Німеччини. Він домігся створення для

→ **Андрій Жук** (1880–1968)

У 1901–1911 рр. – член РУП та УСДРП. З початком світової війни був ініціатором створення і фактичним керівником СВУ, представляв СВУ в ГУР, згодом у ЗУР.

українців окремих таборів, посилав туди вчителів та інструкторів, створював бібліотеки, аматорські гуртки, освітні курси. У багатьох таборах був налагоджений випуск газет і журналів. У державах Четверного союзу й у нейтральних країнах члени СВУ поширювали літературу про Україну, пропагували ідею створення незалежної української держави.

↓ Печатка Союзу визволення України

← Президія Союзу визволення України. Зліва направо: А. Жук, В. Дорошенко, О. Скоропис-Йолтуховський, М. Меленевський

Переважає більшість українських політиків і партій у Росії поставилися до СВУ негативно або з ворожістю. Зокрема, М. Грушевський не визнавав за діячами СВУ права виступати від імені українського населення Росії. С. Петлюра назвав членів СВУ «безвідповідальними запродавцями».

Завдяки ініціативі СВУ з українців-військовополонених у 1918 р. було організовано дві дивізії синьожупанників у німецьких таборах, а в Австрії – дивізію сірожупанників, які пізніше брали участь у подіях Української революції.

Як поставилися політичні сили Наддніпрянської України до СВУ? Чому? Чи вважаєте ви виправданим таке ставлення? Якою, на вашу думку, є роль історичних знань у подоланні стереотипів і упереджень? Відповідь обґрунтуйте, спираючись на факти, які свідчать про оцінку діяльності УСС та СВУ.

ПЕРЕВІРТЕ, ЧОГО НАВЧИЛИСЯ

1. Установіть хронологічну послідовність подій: **»** Створення Загальної української ради **»** Початок Першої світової війни **»** Створення Головної української ради.
2. Які країни претендували на українські землі напередодні та під час Першої світової війни?
3. Складіть речення, використавши поняття і терміни: *Перша світова війна, Антанта, Четвертий союз, анексія, Головна українська рада, Загальна українська рада, Союз визволення України.*
4. Схарактеризуйте одним реченням історичних діячів у контексті подій доби Першої світової війни: К. Левицький, К. Трильовський, А. Жук, М. Галушчинський.
5. Проілюструйте подані твердження конкретними фактами.
» Для українського народу виявилось історичною трагедією те, що його землі належали двом ворожим імперіям. **»** Кожен з учасників війни хотів у разі поразки супротивника на власний розсуд поділити завойовані землі, зокрема українські. **»** Україна фігурувала в експансіоністських планах як Антанти, так і Центральних держав.
6. Як поставилися до Першої світової війни різні організації й політичні угруповання українства підросійської та півавстрійської України (ГУР, СВУ, ТУП, УСДРП, колектив часопису «Украинская жизнь»)? Чи слушне таке твердження: «Політична еліта українства розбилась на три основні табори у ставленні до війни»? Аргументуйте або спростуйте наведену думку. Визначте причини розбіжностей українських політичних сил щодо воєнних дій.
7. Прокоментуйте фрагмент історичного джерела. Про які реалії тогочасного становища українців ідеться?

«Одночасно з заснуванням Головної ради, яка мала репрезентувати ціле українське суспільство Галичини, приступили до формування легіону Українських січових стрільців, щоб, з одного боку, мати оборону проти польських легіонів, які мали окупувати Східну Галичину (поляки трьома роками раніше приступили до формування добровольчих легіонів на випадок війни з Росією), а з іншого, щоб створити бодай якийсь зародок національної армії і мати яесь значення в австрійській державі... Настрій серед київських українців був дуже пригнічений. Усі сподівались якнайгіршого лиха від цієї війни, якщо вона йтиме успішно для москалів. Відчай і розпач охоплювали людей, коли думалось, що оті кайдани на українське життя куються українськими руками, поливаються українською кров'ю. Однією з головних причин війни для Росії було бажання захопити Галичину й знищити осередок українського національного руху. Коли дійшла до нас вістка про захоплення Львова, то це вразило всіх нас, мов удар грому... Невимовний жаль і співчуття до наших галицьких земляків охопили нас» (Д. Дорошенко).

§ 2 Україна в роки Першої світової війни

За місяць, що минув після сараєвського вбивства, обидві протидіючі сторони провели загальну мобілізацію. До початку перших боїв в арміях Антанти налічувалося 6,2 млн, а в арміях Центральних держав – 3,6 млн військовослужбовців. Німеччина спрямувала основний удар на Францію, унаслідок чого змушена була обмежитися на Східному фронті оборонними діями. Росія почала наступ великими силами майже одночасно на обох фронтах: Північно-Західному (проти Німеччини) і Південно-Західному (проти Австро-Угорщини).

На Південно-Західному фронті 18 серпня перейшла в наступ 8-ма армія генерала О. Брусилова. **23 серпня** почалася грандіозна **Галицька битва**: по обидва боки воювали вісім армій, понад сто дивізій, більш як 1,5 млн солдатів і офіцерів.

1. Яку роль у розгортанні воєнних дій відіграла Галицька битва. Які наслідки мала окупація Східної Галичини й Північної Буковини російськими військами

Галицька битва – одна з наймасштабніших у Першій світовій війні. Вона тривала понад місяць і завершилася розгромом австро-угорських військ. 3 вересня майже без бою «впав» Львів, через день був захоплений Галич. Російські війська блокували фортецю Перемишль (нині м. Пшемисль, Польща) і вийшли до річки Вислока, за 80 км від Кракова. Було **окуповано** всю Східну Галичину й частину Західної, майже всю Буковину. Австро-угорські війська втратили 400 тис. солдатів, зокрема 100 тис. – полоненими. Втрати росіян становили приблизно 230 тис. осіб.

29 квітня – 2 травня 1915 р. Битва на горі Маківка легіону УСС з частинами російської армії, які намагалися захопити й утримати карпатські перевали

Серпень – вересень 1916 р. Битва за гору Лисоня між полком УСС та російськими частинами

Червень – липень 1917 р. Остання велика наступальна операція російської армії на Південно-Західному фронті під час Першої світової війни (Червневий наступ)

1914

Серпень – вересень 1914 р.
Галицька битва

1915

Квітень – серпень 1915 р.
Горлицький прорив німецьких військ. Російські війська залишили територію Галичини

1916

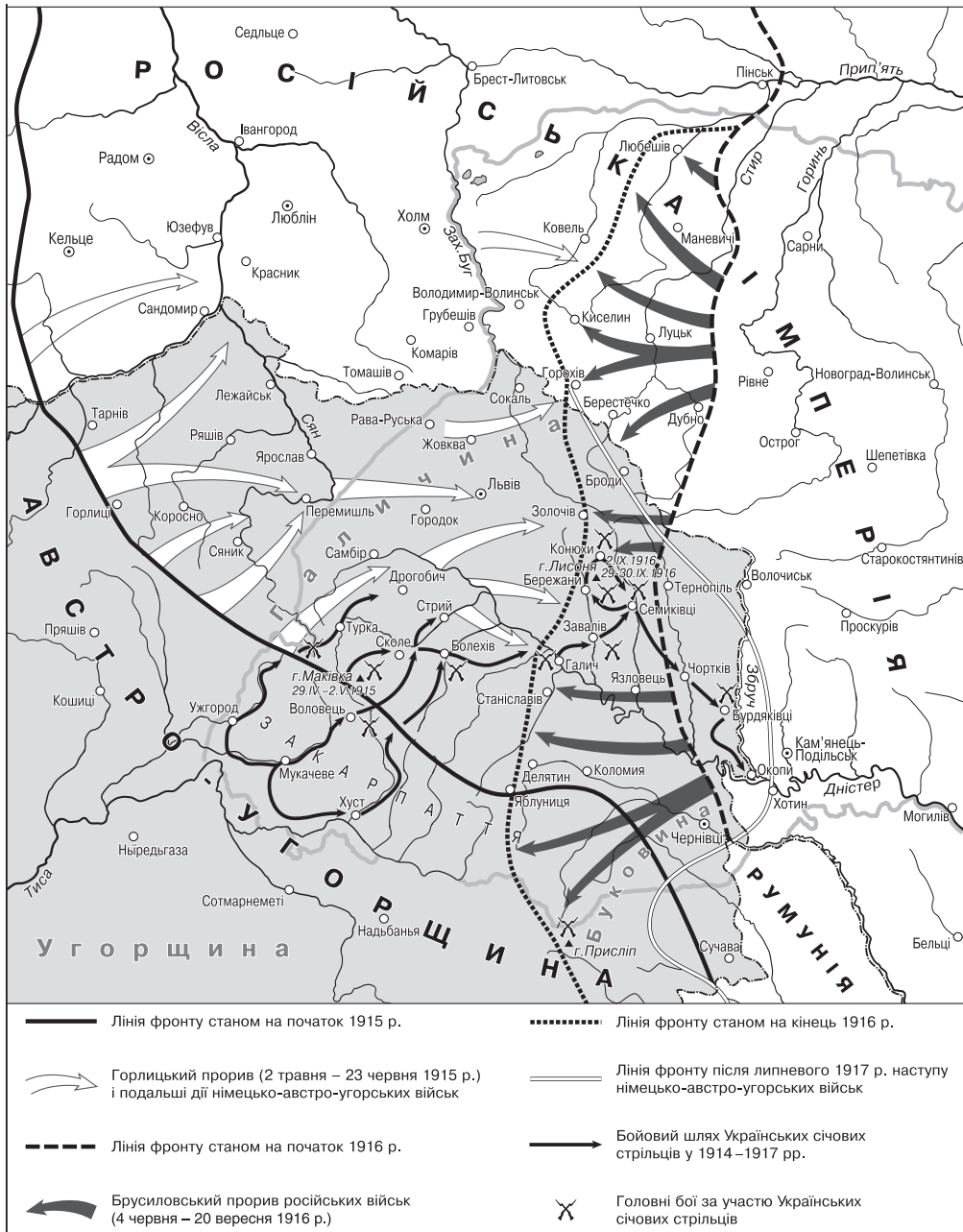
Травень – липень 1916 р. Наступ російських військ на Південно-Західному фронті, захоплення Південно-Східної Галичини та Буковини (Брусиловський прорив)

1917

Російські війська пішли на Карпати, але зимовий німецько-австрійський наступ змусив їх повернутися в Галичину. Єдиним вагомим для Петрограда результатом багатомісячних боїв було взяття Перемишля в березні 1915 р. Після

Роздвітьте карту. Узагальніть, чим закінчився перебіг воєнних дій на кінець 1914 р.

↑ Воєнні дії в 1915–1917 рр.

СЛОВНИК

Окупація (від лат. *occupatio* – загарбу, оволодіваю) – тимчасове захоплення збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави, здебільшого внаслідок наступальних воєнних дій.

← Кавалеристи російської армії на львівській площі Ринок 3 вересня 1914 р.

капітуляції фортеці росіянам дісталися неабиякі військові трофеї; багатотисячний гарнізон – 120 тис. солдатів і офіцерів австро-угорської армії – здався у полон.

» Одним реченням узагальніть підсумки війни на теренах України на кінець 1914 р. та на березень 1915 р.

На окупованих територіях було утворено **Галицьке генерал-губернаторство** в складі чотирьох губерній: Львівської, Перемишльської, Тернопільської та Чернівецької. Микола II призначив військовим генерал-губернатором графа **Георгія Бобринського**. Царський намісник на чолі повітів поставив повітових начальників, на чолі міст – градоначальників з-поміж служивої російської знаті. Сільські гміни (громади) очолили старости з офіцерів царської армії. У краї почали втілювати жорстку політику русифікації (зросійщення). «Експертами» з русифікації стали москвофіли.

Уже восени закрили майже всі українські установи, бібліотеки, школи (польські й далі існували). Були закриті всі українські журнали й газети. Окупаційна влада вчиняла обшуки, переслідувала місцеву інтелігенцію. **Михайла Грушевського**, який перебував тоді в Києві, за звинуваченням в австрофільстві заарештували й вислали під нагляд поліції до Поволжя (Симбірськ, Казань). Згодом учений отримав дозвіл переїхати до Москви, але без права на педагогічну та громадську діяльність. Розпочалися грабунки галицьких банків, музеїв, книгарень. Було демонтовано обладнання друкарень, зокрема Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові (НТШ).

Задля викорінення українського національно-визвольного руху Г. Бобринський і Ф. Трепов, який замінив його у жовтні 1916 р., активно застосовували **депортації**. Арешти й висилки вчиняли не тільки жандарми, а й військова влада,

СЛОВНИК

Депортація (від лат. *deportatio* – вигнання) – примусове виселення з місць постійного проживання окремих осіб чи цілих народів за наказом органів державної влади.

тому встановити загальну кількість репресованих неможливо. По дорозі на Схід понад 12 тисяч людей пройшли через київські в'язниці. Митрополита **Андрея Шептицького** вивезли до Суздаля, де протримали у в'язниці місцевого монастиря аж до 1917 р. Синод Російської православної церкви (РПЦ) відрядив у Галичину архієпископа Євлогія з Холма і владику

Антонія Храповицького з Харкова, які докладали неабияких зусиль для руйнування греко-католицької церкви. Замість депортованих священників у дві сотні парафій прислали православних священнослужителів з Росії.

У квітні 1915 р. у Львові й Перемишлі побував Микола II, щоб ознайомитися з новонабутими територіями. Незабаром, однак, російська армія була змушена швидко відступити. При цьому вона вивозила з краю все цінне.

Австрійська адміністрація, що повернулася на галицькі землі, вдалася до переслідувань «зрадників», які співпрацювали з царською владою. За підтримки польських урядовців українців звинувачували у державній зраді та поразці австро-угорської армії. Було створено мережу концентраційних таборів, у які ув'язнювали галичан та буковинців. Одним з найбільших таких таборів був Талергоф на заході Австрії, у якому перебувало близько 5 тисяч заарештованих, з них майже 500 священників.

У 1916 р. Галичина і Буковина знову були окуповані російською армією. Місцеве населення вкотре зазнало грабінницьких реквізицій та депортацій.

↑ Полонені австрійські вояки

Оцініть політику російської влади на захоплених територіях. Своє міркування повідомте класу за алгоритмом: *ми вважаємо..; тому що..; отже.*

Ознайомившись з оцінками царського окупаційного режиму в Галичині, викладеними в уривках, з'ясуйте причини такої політики. Чи була вона пов'язана з умовами воєнного часу? Підтвердіть свої міркування прикладами з джерел.

Михайло Грушевський писав про події 1914 р.: «Під час війни, коли українське життя в Росії штучно руйнувалося, спинялося, заморожувалося всіма способами, галицьке нищилося ще більше грубо, насильно й варварськи. Через кілька тижнів потому, як узято Львів восени 1914 р., нова російська адміністрація тутешня з Бобринським на чолі стала розвивати свою програму ліквідації здобутків українського культурного життя в Галичині. Припинено українські часописи, позакрито книгарні, просвітні, а далі взагалі всякі українські товариства. Почалися арешти й висилка до Росії «небезпечних» і «підозрілих» українських діячів. Урядування українською мовою й освіта нею припинені. Почали робити заходи для зміни унії російським православ'ям...»

Дмитро Дорошенко писав: «У своїй промові, виголошеній до представників міста Львова, Бобринський виклав свою програму цілком ясно і відверто: «Східна Галичина і Лемківщина – споконвіку корінна частина єдиної великої Русі; у цих землях корінне населення завжди було російським, тому їхній устрій має бути заснований на російських началах. Я буду вводити тут російську мову, закон і устрій».

2. Які події на українських теренах визначали лінію фронту в Першій світовій війні у 1915–1917 рр.

Навесні 1915 р. німецько-австрійське командування розпочало **Горлицьку контрнаступальну операцію** (2 травня (19 квітня) – 23 (10) червня 1915 р.), у результаті якої німецько-австрійські війська повернули Галичину й відкинули

супротивника майже до австро-російського кордону. На кінець 1915 р. фронт стабілізувався вздовж лінії Кам'янець-Подільськ – Тернопіль – Кременець – Дубно.

Наступною великою військовою операцією на українських землях став **Брусиловський прорив** (4 червня (22 травня) – 20 (7) вересня 1916 р.). Російські війська прорвали німецько-австрійську оборону і 7 червня (25 травня) взяли Луцьк. Згодом повернули частину Волині, знову захопили Південно-Східну Галичину, Буковину й підійшли до карпатських перевалів. Незабаром Південно-Західний фронт розтягся вздовж лінії Золочів – Галич – Станіславів (нині – Івано-Франківськ) – Ворохта. На захоплених теренах було відновлено дві губернії – Чернівецьку й Тернопільську.

Падіння самодержавства на певний час призупинило воєнні дії. Наступ російської армії у **червні 1917 р.** на львівському напрямку завершився провалом і витісненням російських військ з Галичини і Буковини. Відступ російської армії відбувався некеровано, хаотично й супроводжувався грабунками місцевого населення і насильством.

← Солдати Південно-Західного фронту вітають повалення царизму. 1917 р.

3. Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців

Проаналізуйте карту на с. 15. » 1. На яких теренах вели бої УСС? » 2. Де й коли відбулися найбільші битви з їхньою участю?

Після складання присяги у Стрию на початку вересня 1914 р. легіон новобранців-добровольців УСС відбув у закарпатські села неподалік Мукачєва. Тут стрілецькі сотні й курені реорганізували: легіон поділили на 10 сотень, які увійшли до складу двох з половиною куренів. До кінця вересня останні підрозділи УСС відправилися на фронт. Австрійське командування планувало використати УСС для оборони карпатських перевалів, тож наприкінці вересня на **Ужоцькому перевалі** та біля села **Верещкі Вижні** відбувся перший бій УСС.

↑ Стрілецька чета (чота) – взвод (складалася з чотирьох відділень – роїв – по 10–15 осіб). Соснів. 1916 р.

↓ Січові стрільці обстрілюють літак з бойової позиції в районі р. Стрипа. 1916 р.

Від грудня 1914 р. УСС виконували розвідницьку службу в Карпатських Бескидах. У січні наступного року австрійські війська розпочали наступ у Карпатах. На початку березня УСС зайняли позиції на схилах **гори Маківка**. Бої за неї точилися упродовж двох місяців. На початку травня підрозділи УСС відвели з бойової лінії.

Наприкінці серпня 1915 р. курені УСС вступили в бій у подільських степах між Серетом і Стрипою. У листопаді реорганізований полк УСС на чолі з **Григорієм Коссаком** спинив наступ росіян на Бережани. Всю зиму 1915 р. до травня 1916 р. полк УСС, перебуваючи у тилу, проводив не тільки військовий вишкіл, а й культурно-освітню роботу.

Під час Брусиловського прориву влітку 1916 р. цісарське командування саме завдяки бойовим діям кількох стрілецьких куренів змогло утримувати найважливіший відтинок фронту – шлях із Підгайців на Бережани, що на Тернопільщині. Найбільшою бойовою операцією в історії стрілецтва стала **битва на Лисоні**: лише 150 стрільців і 16 старшин вирвалися з оточення. На фронт під Бережани полк повернувся в лютому 1917 р.

← Григорій Коссак (1882–1939)

У роки Першої світової війни – командир куреня легіону Українських січових стрільців, командир 1-го полку легіону УСС. Відзначився у ході боїв на горі Маківка.

У яких військових операціях брали участь УСС? Чому, на вашу думку, командування не відправляло легіонерів за межі Галичини?